

Марина ЛИТВИН

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано економічні та правові основи євроінтеграції у сфері банківської діяльності, визначено основні правові документи у сфері інтеграції України з Європейським Союзом, досліджено стан адаптації банківського законодавства України до права ЄС, визначено основні ризики банківської системи України на шляху євроінтеграції та надано практичні рекомендації щодо функціонування банківської системи в умовах євроінтеграції.

Європейська інтеграція є еволюційним процесом, що зумовлює обов'язок держави-претендента на вступ до Європейського Союзу (далі ЄС) достатньою мірою продемонструвати свій прогрес, свої досягнення порівняно з середніми показниками держав-членів ЄС. На сучасному етапі впровадження європейських стандартів банківської діяльності в Україні й адаптація національного банківського законодавства до норм права ЄС набуває особливої актуальності. Зміна законодавства пов'язана зі створенням відповідної правової бази для майбутнього вступу до ЄС. Адаптаційні процеси створюють підґрунтя для проведення реформ у всіх сферах суспільного життя, підвищення конкурентоспроможності економіки загалом й банківської системи зокрема. Євроінтеграційний вибір є визначальним в постіндустріальній економіці в усьому світі, й зокрема в Україні, та формує нові виміри інтеграційного процесу.

Наукове обґрунтування інтеграційних процесів України продемонстрували у своїх працях: О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Долішній, Р. Кашпір, С. Кульпінський, Д. Лук'яненко, Н. Мікула, В. Му-

сієць, Ю. Полунєєв, А. Ревенко, В. Сіденко, В. Сікора, О. Шаров та ін. Вагомий внесок у дослідження євроінтеграційних процесів зробили такі зарубіжні автори, як: Е. П. М. Гарденер, К. Дойч, Н. Злоказова, Р. Маккінон, Р. Манделл, А. Мілвард, П. Калліер, П. Кеннен, Г. Фейгін, Я. Флемінг, С. Хоффман, У. Штойберг та ін. Разом з тим питання ефективного розвитку банківської системи з урахуванням євроінтеграційних процесів України залишаються не достатньо дослідженими.

Метою статті є теоретичне обґрунтування економічних та правових основ євроінтеграції у сфері банківської діяльності, визначення основних ризиків банківської системи України на шляху євроінтеграції та надання практичних рекомендацій щодо функціонування банківської системи в умовах євроінтеграції.

Особливістю європейської інтеграції у банківській сфері є проникнення права ЄС в систему національного права. Основна причина такого явища полягає в тому, що кожній окремій державі-членові ЄС досить важко дотримуватися різних стандартів і процедур, одних – для національного за-

конодавства, інших – для законодавства ЄС. Тому з часом національні інституції щораз більше спираються на стандарти ЄС і запроваджують позитивний досвід у реалізації, тобто використанні, дотриманні, виконанні й застосуванні національного законодавства та законодавства ЄС, пристосовуючи його до своїх умов. Пояснення цьому просте: більшість аспектів роботи урядів держав-членів ЄС підпадають під *acquis communautaire* (надбання Співтовариства, яке ще називають зводом правил і вимог (або законодавства) Співтовариства). Поширене в науково-практичному вжитку словосполучення *acquis communautaire* охоплює все, що ЄС набув у правовому і політичному розумінні та зафіксував документально.

Слід зазначити, що в праві ЄС виправдано виокремлюють дві складові [1, 12], які умовно можна назвати політичною та економічною (зустрічаються також такі визначення, як інституційне та матеріальне право). Перша з них присвячена статусу різних органів ЄС, друга – створенню спільного ринку та формуванню єдиної економічної політики [2]. Економічне право ЄС спрямоване на створення спільного ринку (а пізніше й економічного союзу) у різних сферах підприємницької діяльності, включаючи також і сферу банківських послуг.

Під банківським правом ЄС розуміється та частина права ЄС, що безпосередньо спрямована на регулювання сфери банківських послуг у Співтоваристві. Економічне право ЄС ґрунтується на низці основоположних принципів, що також називаються свободами: свобода переміщення товарів; свобода переміщення осіб (свобода заснування включно); свобода надання послуг; свобода переміщення капіталів. Для сфери банківської діяльності найбільше значення мають принципи свободи заснування та свободи надання послуг, які й стали осно-

вою для вдосконалення банківського законодавства країн-членів ЄС.

Крім основоположних принципів, на яких ґрунтується економічне право ЄС, існують також особливості прийняття нормативних актів у Європейському Союзі, які поділяються на: регламенти, що мають пряму юридичну дію у всіх країнах-членах ЄС; директиви, які повинні бути транспоновані в національне законодавство країн-членів ЄС; рекомендації, які не є юридично обов'язковими для виконання країнами-членами ЄС [3, 36]. Основні директиви ЄС, які регулюють діяльність банківських установ, наведені в табл. 1.

Однією з головних передумов набуття країною-кандидатом повноправного членства в ЄС є виконання політичних та економічних критеріїв. Вони були прийняті під час саміту ЄС у Копенгагені 21–22 червня 1993 р. До них належать:

- інституційна стабільність та гарантія демократичного і правового устрою;
- дієздатна ринкова економіка, яка спроможна витримувати конкуренцію на ринку ЄС;
- прийняття новими членами спільних завдань та цілей ЄС, зокрема щодо утворення політичного та валютного союзу.

Для забезпечення дотримання вищезазначених критеріїв необхідна повномасштабна імплементація *acquis communautaire* в національне законодавство, тобто адаптація законодавчої бази країни-кандидата до регулятивних норм, що діють у різних сферах спільного європейського ринку, в тому числі й банківського. Спочатку проводиться детальний аналіз існуючої в країнах-кандидатах законодавчої бази з метою чіткого визначення необхідних змін (так званий скрінінг), а потім узгоджується виконання програми наближення до законодавчих норм ЄС за кожним розділом, а саме: вільний рух товарів та послуг, вільний рух

Основні директиви ЄС, які регулюють діяльність банківських установ *

Європейська директива	Зміст директиви
Директива 2006/49 ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2006 р. Стосовно достатності капіталу інвестиційних компаній та кредитних установ	Регламентує порядок надання дозволів інвестиційним компаніям на заснування філій та надання ними послуг
Директива 2006/48 ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2006 р. стосовно заснування та подальшої діяльності кредитних установ	Регламентує порядок заснування та подальше здійснення діяльності кредитних установ з урахуванням нових вимог Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II).
Директива 2002/87/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 грудня 2002 р. стосовно додаткового нагляду за діяльністю кредитних установ, страхових компаній та інвестиційних компаній у складі фінансового конгломерату	Запроваджує конкретне пруденційне законодавство для фінансових конгломератів з метою посилення галузевого законодавства у сфері пруденційного нагляду для кредитних установ, страхових та інвестиційних компаній
Директива 2002/47/ ЄС Європейського Парламенту і Ради від 6 червня 2002 р. щодо умов фінансової застави	Має на меті створення у Співтоваристві певного режиму для використання в якості застави цінних паперів і готівкових коштів як для забезпечення прав кредиторів, так і для передачі прав власності
Директива 2001/24/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 4 квітня 2001 р. щодо реорганізації та ліквідації кредитних установ	Передбачає три види вимог: <ul style="list-style-type: none"> – визначення єдиної процедури ліквідації в ЄС; – визначення закону, що застосовується; – визначення мінімальних вимог процедурного характеру (інформація щодо компетентного органу, інформація щодо кредиторів)
Директива 2000/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 18 вересня 2000 р. щодо створення і діяльності установ, що працюють з електронними грошима, та їх пруденційного нагляду	Має на меті забезпечити можливість для створення нового виду "кредитних установ", які випускатимуть електронні гроші, і визначити певні заходи пруденційного характеру та положення для захисту клієнтів
Директива Ради 86/635/ЄЕС від 8 грудня 1986 р. про річні звіти та консолідовані звіти банків та інших фінансових установ	Забезпечує гармонізацію форми та змісту річної звітності (балансу та звіту про прибутки та збитки) фінансових установ
Директива 98/26/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 19 травня 1998 р. щодо завершеності розрахунку в платіжних системах і системах розрахунку за цінні папери	Спрямована на зменшення системного ризику, притаманного платіжним системам і системам розрахунку за цінні папери, шляхом гармонізації правил у визначенні моменту, на який розрахунок вважається здійсненим, а також на мінімізацію збоїв, спричинених неплатоспроможністю учасника такої системи
Директива 94/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 травня 1994 р. щодо програм гарантування вкладів (з поправками)	Європейський Союз має на меті захист вкладників усіх кредитних установ (депозити в розмірі до 20 тис. євро) і забезпечення стабільності банківської системи загалом
Директива Ради 91/308/ЄЕС від 10 червня 1991 р. стосовно запобігання використанню фінансових систем з метою легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом (з поправками)	Директива є першим етапом у боротьбі за легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, на рівні Співтовариства. На міжнародному рівні відповідними нормами у цій сфері служать рекомендації Робочої групи з фінансових заходів (FATF), які востаннє оновлювалися у червні 2003 р.

* Складено автором.

капіталів, податкова система, економічний і валютний союз, бюджет та фінансовий контроль та інші.

Європейські пруденційні стандарти частково відображають загальні принципи пруденційного нагляду, прийняті Базельським комітетом з питань банківського нагляду. Двадцять п'ять принципів ефективного банківського нагляду, встановлених Базельським комітетом, можна розподілити на вісім категорій: 1 – передумови ефективного банківського нагляду; 2 – критерії ліцензування та затвердження структурних змін; 3 – пруденційні положення та вимоги; 4 – методи безвиїзного банківського нагляду; 5 – інформаційні вимоги; 6 – повноваження органів нагляду; 7 – транскордонна банківська діяльність; 8 – схеми гарантування депозитів.

Правила нагляду ЄС встановлюють тільки мінімальну гармонізацію на рівні створення необхідної атмосфери взаємодовіри між державами-членами при розширенні кредитними установами та інвестиційними фірмами своєї діяльності шляхом створення транскордонних установ чи прямого надання послуг.

Розглянемо основні правові документи у сфері інтеграції України з Європейським Союзом. Інтеграцію України до ЄС проголошено пріоритетним напрямком зовнішньополітичного курсу держави. Основи правової політики України, механізм і тактику втілення її європейського вектора визначає низка документів (рис. 1)

З огляду на перспективи України стати спочатку асоційованим, а потім і повноцінним членом Європейського Союзу, перед органами банківського нагляду постає не-

Рис. 1. Основні правові документи у сфері інтеграції України з Європейським Союзом*

* Складено автором.

обхідність вирішення завдань, пов'язаних із європейською інтеграцією, зокрема, приведення українського банківського законодавства у відповідність до основоположних принципів банківського законодавства ЄС.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС передбачає комплекс заходів із наближення національного законодавства до європейських стандартів, затверджених Конвенцією адаптації України до законодавства ЄС. Процес адаптації має забезпечувати узгодженість гармонізації з іншими складовими адаптації – уніфікацію (шляхом включення до національного законодавства положень регламентів ЄС) та ратифікацію Україною європейських галузевих угод. Адаптація (від лат. “adaptation” – просування) – це зміна чинних національних правових норм відповідно до вимог міжнародного права. Гармонізація – це спосіб наближення національних законодавств держав-членів до європейського права з метою уніфікації результатів правового регулювання суспільних відносин у Співтоваристві через прийняття директив ЄС та приведення у відповідність до них національних нормативних актів [12]. Національний законодавець визначає адаптацію законодавства як процес розроблення і прийняття нормативно-правових актів та створення умов для їх належного виконання з метою досягнення відповідності правової системи України правовій системі ЄС, яка включає законодавчі акти, прийняті в рамках ЄС, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ (*acquis communautaire*, *acquis*) [9].

Відповідальними органами за організацію роботи з адаптації законодавства України до законодавства ЄС є: Міністерство юстиції України; Міністерство фінансів України; Антимонопольний комітет України; Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України; Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України; Національний банк України [13].

Рівень адаптації законодавства України до *acquis communautaire* у сфері банківського права, зокрема Закону України про банки і банківську діяльність 2000 р., є високим. Відповідно до аналізу, здійсненого Європейським банком реконструкції та розвитку, Україна, випереджаючи Чехію, Латвію, Росію та Словенію, посідає тринадцяте місце у рейтингу країн Центральної та Східної Європи і країн Балтії, законодавство яких відповідає вимогам Основних принципів ефективного банківського нагляду, затверджених Базельським комітетом з питань банківського нагляду [3].

Євроінтеграція здійснює значний вплив на розвиток банківської системи, що призводить до виникнення ризиків банківської системи України [15, 22]:

- ризики лібералізації руху капіталу. Поглиблення інтегрованості економіки України до європейського та світового фінансового ринків означає, що інструменти контролю за рухом капіталу втрачають свою ефективність. Як результат, вони лише призводять до зростання трансакційних витрат, пов'язаних із рухом капіталу, однак не обмежують його;
- ризики від дотримання чотирьох критеріїв євроінтеграції. Україні доведеться обирати свій власний шлях у вирішенні економічної ситуації, оскільки є проблемним одночасне досягнення стабілізації обмінного курсу та інфляції разом із підтриманням вільного переміщення капіталу. Проте досвід країн, які нещодавно вступили до ЄС та готуються вступити до економічного та валютного союзу (ЕВС), показує, що є значна ймовірність втрати незалежної монетарної політики;
- ризики, пов'язані з проведенням грошово-кредитної політики;

– інституційні ризики, пов'язані зі вступом до ЄС. Ця категорія ризиків стосується в основному країн, які вже вступили до ЄС. Проте вони є значними для розуміння майбутніх проблем, що можуть виникнути після вступу до ЄС. Практика вступу нових членів свідчить про суперечності, які виникають між “старими” та “новими” членами, які при незмінній загальній кількості представників країн-членів втрачають кількість голосів за рахунок нових членів. При цьому є ризик того, що вкрай важливі ініціативи і рішення про подальшу валютну інтеграцію в ЄС або рішення, спрямовані на розв'язання проблеми адаптації нових членів, можуть бути заблоковані “старими” країнами-членами чи групою країн;

– збільшення присутності іноземного капіталу;

– недостатня незалежність Національного банку України. Для виконання поставлених цілей Національному банку України бракує функціональної незалежності. Він повинен отримати більшу свободу в здійсненні грошово-кредитної політики та нагляду за фінансовим сектором. Тому необхідне посилення незалежності Національного банку України, в тому числі шляхом внесення змін до Закону “Про Національний банк України” з метою приведення його у відповідність до стандартів ЄС.

Євроінтеграційна спрямованість розвитку економіки України вимагає вже зараз конкретних заходів для відповідної адаптації банківського сектора з метою запобігання ризикам від євроінтеграційного курсу України:

- впровадження угоди Базель II;
- розширення транскордонного співробітництва органів банківського нагляду;
- необхідність оцінки стійкості банківської системи;
- підвищення прозорості діяльності банківської системи;

– розроблення і впровадження політики управління банківськими ризиками;

– заходи, пов'язані з лібералізацією руху капіталу;

– посилення незалежності Національного банку України;

– запровадження комплексного аналізу фінансового сектора;

– підвищення конкурентоспроможності банківської системи у напрямках підвищення рівня капіталізації банківського сектора;

– підвищення якості банківських послуг;

– підвищення відповідності міжнародним стандартам корпоративного управління в банках;

– розвитку ризик-менеджменту;

– забезпечення захисту прав кредиторів і вкладників.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що шляхами до подолання відставання в розвитку банківської системи України від європейських країн мають стати підвищення ефективності її роботи, імплементація європейських норм регулювання діяльності, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних банків, полегшення їх доступу до ринку європейських кредитних ресурсів. Проведення вказаних перетворень у банківській системі України сприятиме прискоренню темпів європейської інтеграції, налагодженню більш тісного міжнародного економічного співробітництва і підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних банків на ринку банківських послуг, дасть можливість збалансувати інтереси банків та клієнтів.

Отже, інтеграційні процеси в Європі створили якісно нові умови для діяльності банків. Подальша робота в напрямку гармонізації банківського законодавства із вимогами ЄС дасть змогу Україні в майбутньому органічно влитися в міжнародне співтовариство та стати його повноправним членом.

Література

1. Вишневецький А. А. Банковское право Европейского Союза: Учебное пособие. – М.: Статут, 2000. – 388 с.
2. Lasok, D., *Law and Institution of the European Communities*. – L.: Butterworths, 1991. – 436 p.
3. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: Інформаційно-аналітичні матеріали. – Вип. 8 / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Крилова, В. В. Ващенко, Н. В. Гришук та ін. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2007. – 266 с.
4. Конституція України // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2008.
5. Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2006.
6. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС), підписана 19 червня 1994 р. // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2006.
7. Стратегія інтеграції України до ЄС, затверджена указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98 // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2006.
8. Програма інтеграції України до ЄС, затверджена указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000 // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2006.
9. Закон України “Про загальну державну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС” від 18 березня 2004 р. № 1629 // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2008.
10. Указ Президента України “Про державні програми з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України в 2004–2007 рр.” від 13 грудня 2003 р. // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2008.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів від 07.03.2007 № 89 “Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2007 р. Державної програми інформування громадськості з питань євроінтеграції” // *Нормативно-правові акти України. Комп'ютерна правова система*. – 2008.
12. Костюченко О. А. Банківське право: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 1999.- 168 с.
13. Огляд стану адаптації законодавства України до *acquis communautaire*. — К.: ВД “Професіонал”, 2007. – 544 с.
14. Патрикац Л. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України // *Вісник НБУ*. – 2008. – № 12. – С. 20–22.
15. Литвин М. В., Головок В. В. Проблеми банківської системи України на шляху євроінтеграції // *Фінанси України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 травня 2010 р.*: В 7 т. – Д.: Біла К. О., 2010. – Т. 4. – С. 22–23.